

Virolaisen kirjallisuuden opetus ja esittely Helsingin yliopistossa

Kaunokirjallisuus on monipuolinen ilmiö. Se on sekä kielen että laajemminkin kulttuurin kannalta edustava. Siksi on luonnollista, että viron kielen opetukseen suomalaisille on aina kuulunut myös kaunokirjallinen aines.

Virolaisen kirjallisuuden opettaminen Helsingin yliopistossa ja sen yhteydet virolaisen kirjallisuuden laajempaan vastaanottoon Suomessa eri aikoina on mielenkiintoinen aihe, joka vaatii varmasti perusteellista tutkimista. Sitä on jonkin verran kosketeltu Suomen ja Viron kirjallisia suhteita käsittelevissä tutkimuksissa (Kuldsepp 1984, Salokannel 1998), mutta opetuksen konkreettisempi sisältö ja menetelmät eivät näissä esityksissä luonnollisestikaan heijastu. Seuraava lyhyt esitelmänikään ei millään tavalla ole tyhjentävä historiallinen katsaus. Tulen koskettelemaan eräitä virolaisen kirjallisuuden opetushistorian jaksoja viitatakseni pitkäaikaiseen perinteeseen, josta on kehittynyt virolaisen kirjallisuuden ja kulttuurin tämämpäiväinen laaja opetus Helsingin yliopistossa. Esiitykseni päättyy nykyaikaan, ja jonkin verran viittaa myös omiin opetuskokemuksiini.

Viron kieltä alettiin opettaa suomen sukukielenä jo kauan ennen itsenäisen viron lehtoraatin perustamista. Viime vuosisadalla opetusta aloiteltiin ilmeisesti jo pian suomen kielen lehtoraatin perustamisen (1829) jälkeen. Vuosisadan loppupuolella kirjallisuuden osuus kielenopetuksessa on jo erotettavissa. Silloin elettiin Suomen ja Viron kulttuurikontaktien syntymisen ja nopean kehityksen aikaa. Helsingin yliopiston suomen kielen professorit (vastaava professuuri alkoi toimia 1851) olivat Viro-kiinnostuksen todellisia herättäjiä. Jo vuon-

na 1844 Elias Lönnrot oli matkustanut Viroon ja pannut alulle yhteistyön kielen ja kansanrunouden aloilla. 1847 ilmestyi ensimmäisenä suomennettuna virolaisena kirjana *Viron satuja* (joka sisältää oikeastaan muutakin kuin kansanperinnettä, esimerkiksi Faehlmannin kvasimyyttejä). Vuonna 1854 oli August Ahlqvistin vuoro matkustaa Viroon, ja matkan tulokset olivat nimenomaan kaunokirjallisuuden kannalta perustavia. Vuonna 1856 ilmestyi SKS:n *Suomi* -sarjassa Ahlqvistin runsassisältöinen essee *Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta*. Se on koko virolaisen kirjallisuudentutkimuksen varhaishistorian merkittävimpiä esityksiä. On mielenkiintoista havaita, miten suuresti Ahlqvist arvostaa tämän ajan virolaista kirjallisuutta ja Kreutzwaldin *Kalevipoeg*-eeposta.

August Ahlqvistiin, josta vuonna 1863 tuli suomen kielen professori, liittyikin virolaisen kirjallisuuden opettamisen ensimmäinen erittäin merkittävä kausi Helsingin yliopistossa. Opiskelijat alkoivat säännöllisesti lukea vironkielisiä tekstejä ja tutustua jossakin määrin virolaisen kirjallisuuden historiaan. Ensimmäisenä lukemistona käytettiin Friedrich Reinhold Kreutzwaldin allegorista, osittain saksalaiseen esikuvaan perustuvaa eläinsatua *Reinuvader Rebane*, sittemmin (vuodesta 1866) Kreutzwaldin satukokoelmaa *Eesti rahva ennemuistsed jutud*, joka oli julkaistu myös Suomessa SKS:n kustantamana. Muutamaa vuotta myöhemmin ilmestyi eri kirjana Torsten Aminoffin siihen laatima sanakirja.

Ennen 1860-lukua virolainen kirjallisuus tarjosi vielä melko vähän lukemisen arvoisia alkuteoksia, mutta juuri 1860-luvulla tilanne alkoi muuttua nopeasti. Uudempaa virolaista kaunokirjallisuutta esittävän lukemiston kokoaminen alkoi tulla ajankohtaiseksi. Vuonna 1869 ilmestyi Ahlqvistin laatimana ensimmäinen lähisukukielten lukemisto *Suomalainen murteiskirja*, jossa virolainen kirjallisuus, etupäässä Kreutzwaldin ja Lydia Koidulan tuotanto, saa osakseen erityisen runsaasti huomiota. On aika yllättävää, että tämä virolaisen

kansalliskirjallisuuden syntyvaihe, joka nykyajan virolaiselle tuntuu usein kaukaiselta, vierasvaikutteiselta, kirjallisuuden kannalta merkityksettömältä ajalta, näyttää olevan Suomessa virolaisen kirjallisuuden erittäin vilkkaan ja kiinnostuneen vastaanoton aikakausi, jollaista ei myöhemmin oikeastaan enää ole tullutkaan. Kaunokirjallisiin teoksiin tutustuttiin käännöksinä, mutta myös alkuteksteinä, joiden avulla suomalaiset opiskelijat oppivat elävää viron kieltä.

Kirjallisuusluennot lehtoraatin alkuaikoina

1920-luvun alussa, viron kielen lehtoraatin perustamisvaiheessa, puhuttiin toistuvasti sekä viron kielen että virolaisen kirjallisuuden opettamisen tilanteesta ja mahdollisuuksista. Todettiin, että suomen kielen ja kirjallisuuden opintoihin oli jo vuosikymmeniä sisältynyt lyhyt kurssi viron kielessä ja virolaisen kirjallisuuden historiassa. Approbatur-tasolla oli luettava vähintään 100 sivua vironkielistä tekstiä; ylempiä arvosanoja varten vaadittiin kykyä ymmärtää uudempaa vironkielistä kirjallisuutta sekä tuntea virolaisen kirjallisuuden historia pääpiirteissään. Valitettiin kuitenkin virolaisen kirjallisuuden historian kirjan puutetta. Itsenäisen viron kielen lehtoraatin perustaminen vuonna 1923 teki mahdolliseksi pitää säännöllisesti erilaisia virolaisen kirjallisuuden luentokursseja. Viron kielen lehtorin tehtävänä oli myös luennoida virolaista kirjallisuutta. Ensimmäinen viron kielen lehtori Villem Grünthal, joka oli myös tämän vuosisadan alun merkittävä runoilija ja runouudistaja, alkoi jo ensimmäisenä opetusvuonnaan luennoida virolaisen kirjallisuuden kurssia (enimmäkseen viroksi). Kurssilla myös luettiin virolaista kirjallisuutta. Kurssien teemat vaihtelivat, mutta toistuvasti oli esillä juuri uudempi, tämän vuosisadan kirjallisuus, samoin huomattavimpien varhaisempien kirjailijoiden tuotanto. Näin syntyivät virolaisen kirjallisuuden opettamisen perinteet Helsingin yliopistossa. 1920–30-luku oli virolaisen kirjallisuuden nope-

an kehityksen aikaa, ja uutta mielenkiintoista kirjallisuutta tuli koko ajan lisää. Vaikka heimoveljien kulttuuri ei silloin enää nostattanut Suomessa entisenlaista erityistä kiinnostusta, herätti esimerkiksi virolainen moderni runous kirjailijapiireissäkin huomiota – siitä kertoo Lauri Viljasen esittämä iskulause ”Eestin kautta Eurooppaan!” (Viljanen 1930: 150.)

Eeva Niinivaaran kausi

Toisen maailmansodan jälkeen tilanne muuttui aivan täysin. Kirjallinen elämä miehitetyssä Virossa pysähtyi ja kontaktit ulkomaailmaan katkesivat. Viroon jääneiden ja maasta paenneiden virolaisten välillä oli syvä kuilu. Vuodesta 1945 viron kielen lehtorina toimineen Eeva Niinivaaran opetus ja toiminta virolaisen kirjallisuuden tunnetuksi tekemiseksi olikin siksi aivan erityisen merkittävää. Kaikki lehtori Niinivaaran ominaisuudet ja kyvyt, kuten virolainen syntyperä, kiinnostus kirjallisuuden lisäksi muihin taiteisiin, erinomainen opettajataito ja kommunikatiivisuus, yhteydet sekä pakolaisvirolaisiin että mahdollisuuksien auetessa myös kotimaahan, pitivät virolaisen kirjallisuuden tuntemisen suomalaisten keskuudessa ajan tasalla. Muistelmissaan Eeva Niinivaara kirjoittaa: ”Opetukseni pyrki olemaan sekä kielivalmennusta että kirjallisuuteen perehdyttämistä. Milloin luentosarjan aiheena oli Eestin näytelmäkirjallisuus, milloin uusromanttinen lyriikka. Yhteisissä joului- ja kevätjuhliissa tähdättiin siihen, että opiskelijat esittäisivät ohjelman eestin kielellä. Joskus perustimme laulukuoron, toisena vuonna näytelmäryhmän.” (Niinivaara 1988: 164.)

Kuten Juhani Salokannel toteaa, sodanjälkeinen yhteys Viron ja Suomen välillä toimikin melkein kokonaan kirjojen, kirjallisuuden kautta (Salokannel 1998). Tosin 1940–50-luvuilla virolaista kirjallisuutta Suomessa edustivat – klassikkojen ja menneisyyden tuotannon rinnalla – ennen muuta ulkovirolaisten kirjoittamat teokset. 1960-luvulla nousi kuitenkin

etusijalle kotivirolaisten kirjallijoiden tuotanto, ja sen esittelystä oli Eeva Niinivaaran henkilökohtaisella toiminnalla suuri merkitys. Niinpä hän osasi herättää kiinnostusta tuolloiseen uudistuvaan, hyvin erilaiseen Neuvosto-Viron kirjallisuuteen. Hän kasvatti siihen perehtyneitä tutkijoita ja kääntäjiä, mutta teki virolaisen kirjallisuuden tunnetuksi laajemmallekin yleisölle. Hän muistuttaa: "Opin tuntemaan paitsi itämerensuomalaisten kielten opiskelijoita, myös satoja tulevia äidinkielenopettajia. Yllättävän monien muidenkin alojen edustajat tunsivat niin ikään kiinnostusta eestin kieltä ja virolaista kirjallisuutta kohtaan". (Niinivaara 1988: 164.)

Kielitieteen ylivoimasta monipuoliseen opetukseen

Eeva Niinivaaran jälkeen 60–70-vaihteesta lähtien viron kielen lehtoreina ovat toimineet Virosta tulleet ja Virossa koulutetut filologit, aluksi nimenomaan kielentutkijat. Virolaisen kirjallisuuden opetuksessa onkin ollut eri kehitysvaiheita. Virolaisen kirjallisuuden historian kurssi ja vironkielisen kaunokirjallisuuden lukeminen on tosin aina kuulunut tutkintovaatimukseen, mutta 1970-luvulla kielitieteen selvän ylivoiman rinnalla voi kyllä havaita kirjallisuuden sekä kulttuurin opetuksen tietyn yksipuolisuuden. 1970–80-lukujen taitteessa opetus alkoi monipuolistua. Tärkeänä edellytyksenä oli toisen viron kielen lehtorin viran perustaminen (vuodesta 1978). Aluksi uudet luentokurssit käsittelivät enemmän kansanrunoutta ja taidehistoriaa (esimerkiksi lehtori Helga Laanperen aikana). Kirjallisuuden opetukseen tuli erilaisia uusia luentokursseja vuodesta 1981, kun lehtoreina olivat aluksi Hoide Sikk ja hänen jälkeensä Ants Järv ja Toivo Kuldsepp. Kirjallisuuskurssien aiheet koskivat jälleen tämän vuosisadan virolaisen kirjallisuuden erilaisia jaksoja, ryhmiä, suuntia, aloja – Nuori Viro -ryhmittymästä aina Viron nykykirjallisuuteen asti. Yleensäkin voi 1980-luvun alussa nähdä Helsingissä merk-

kejä virolaisen kirjallisuuden harrastuksen elpymisestä. Vuonna 1982 perustettiin Tuglas-seura.

Viron kieli ja kirjallisuus (1990-luvulla kieli ja kulttuuri) on ollut pysyvästi itämerensuomalaisten kielten opintojen tärkeä ja keskeinen osa; vuodesta 1988 yksi kahdesta vaihtoehtoisesta linjasta ns. yleisen linjan rinnalla. Nykyään, vuodesta 1994 lähtien, jolloin viron kielestä ja kulttuurista tuli itsenäinen pääainelinja, kirjallisuuden opetus on sen luonnollinen osa – laajempi ja monipuolisempi kuin koskaan aiemmin. Täytyy kyllä todeta, että perinteisellä kaunokirjallisuudella ei tämän päivän maailmassa eikä kulttuurissa enää ole niin universaalista ja edustavaa roolia kuin aiemmin. Niinpä kirjallisuuden rinnalle ovat opetuksessa nousseet Viron yleinen historia, kansanperinne, eri taiteet, media ym. Kuitenkin kaunokirjallisuudelle, muutamasta syystä, on jäänyt johtava rooli. Kulttuurin lehtorit ovat yleensä kirjallisuudentutkijoita, joskin paljon luentoja pidetään nimenomaan kaunokirjallisuudesta. Myös kirjojen itsenäinen lukeminen ja kirjatenttien suorittaminen on toteutettavissa monipuolisesti juuri kaunokirjallisuuden alalla.

Nykyiset tutkintovaatimukset

Helsingin yliopiston viron kielen ja kulttuurin opintojen nykyiset tutkintovaatimukset sisältävät kulttuurin osalta monenlaisia kirjallisuuden luentoja ja kirjatenttejä. Ohjelman perusopintojen kirjallisuudenopetusta sisältävässä jaksossa *Virolaisen kirjallisuuden ja kulttuurin perusteet* kirjallisuuden osuus on kolme opintoviikkoa viidestä. Pysyviä ja perinteisiä osia ovat olleet virolaisen kirjallisuuden historia ja virolaisen kaunokirjallisuuden perusteet (teosten itsenäinen lukeminen). Viimeksi mainittu, siis kaunokirjallisten teosten lukeminen, on kirjatenteissä osoittautunut erittäin hedelmälliseksi ja tuloksekkaaksi. Tosin perusopintoihin kuuluva itsenäinen lukeminen ei ehdottomasti vaadi vironkielisten tekstien luke-

mista. Opiskelija valitsee neljän eri kirjailijan kirjat (800 sivua), jotka voivat olla myös suomennoksia. Virolaisen kirjallisuuden tavoitteita ja erilaisuutta kuitenkin ymmärretään ja arvostetaan opiskelijoiden keskuudessa, eikä ole harvinaisuus sekään, että ainakin yksi kirja yritetään lukea viroksi — jo ensimmäisenä opiskeluvuonna. Kaunokirjallisuuden lisäksi perusopintoihin kuuluvat vielä Viron historian kirjatentti ja tämänpäivän virolaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin johdettava luentokurssi (kumpikin 1 ov).

Aineopinnoissa jakso *Virolainen kirjallisuus ja kulttuuri* on tällä hetkellä opiskelijan valinnan mukaisesti 5 tai 10 opintoviikkoa. Sen pakollisia osia kaunokirjallisuuden (ainakin 1 ov:n laajuisena) lisäksi ovat virolainen kansanperinne ja virolaisen nykykulttuurin eri alueet. Virolaisesta kirjallisuudesta on viime vuosina pidetty esimerkiksi seuraavia luentosarjoja: *Virolaisia runoilijoita* (1800–1900-luvun tärkeimpiä runoilijoita), *Arbujad-ryhmä ja 1930-luvun kirjallisuus*, *Virolaisen kirjallisuuden tutkimus*, *Virolainen kirjallisuus 1970-luvulta 1990-luvulle*, *Viron lasten- ja nuorten kirjallisuus*. Itsenäisesti luetaan ennen muuta virolaista proosaa (romaanit, novellit), mutta mahdollista on suorittaa kaikenlaisia kirjatenttejä alkaen virolaisen kirjallisuuden vastaanotosta Suomessa ja päättyen virolaiseen pakolaiskirjallisuuteen. Vaikka siis opetuksessa ja opinnoissa voi parhaiten perehtyä kaunokirjallisuuteen, on kuitenkin pidetty sellaisiakin luentokursseja, jotka sopivat myös yleisen kulttuurin tai kansanperinteen jaksoihin. Esimerkiksi syksynä 1997 luennoin vanhasta virolaisesta kansanrunosta (ja sen vaikutuksesta kaunokirjallisuuteen), keväänä 1999 virolaisesta teatterista ja näytelmäkirjallisuudesta. Virolaisen kulttuurin opetuksessa tärkeä rooli on Tuglas-seuran säännöllisesti järjestämällä luennoilla, joihin opiskelijamme osallistuvat suorittaen kurssin luentopäiväkirjan muodos-

Syventävissä opinnoissa, erikoisalojen ja loppututkimuksen valinnassa noin puolet opiskelijoistamme valitsee kirjallisuuden/kulttuurin alueen. Tähän mennessä on valmistunut kaksi pro gradu -työtä virolaisesta kirjallisuudesta (Mati Untin ja Karl Ristikiven tuotannosta), ja juuri tänä vuonna on tulossa runsaasti lisää. Haluaisimme tulevaisuudessa panostaa enemmän juuri virolaisen kirjallisuuden reseption tutkimiseen – Suomessa ja ehkä muissakin Pohjoismaissa – ja tietysti kaikenlaisiin Viron ja Suomen kirjallisiin kontakteihin.

KIRJALLISUUTTA

Ahlqvist, August 1869: Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia viron, karjalan, vatjan, vepsän ja liivin kielillä suomalaisten sanastojen kanssa. J. Simelius, Helsinki.

Ahlqvist, August 1856: Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta. – Suomi 15: 1–109.

Aminoff, Torsten 1869: Virolais-suomalainen sanakirja satukokoukseen: eestirahva ennemuistsed jutud. SKS, Helsinki.

Helsingin yliopisto – historiaa ja nykypäivää. Toimittanut Niilo Luukanen. WSOY, Helsinki 1970.

Helsingin yliopisto sanoin ja kuvin. Toimittaneet Martti Häikiö jt. Helsingin yliopisto, 1984.

Kuldsepp, Toivo 1986: Suomen siltaa rakentamassa. Viron kirjallisuuden esittely ja vastaanotto Suomessa. SKS, Helsinki.

Niinivaara, Eeva 1988: Yhä paistaa sama aurinko. Elämä nuoruuteni Eestissä ja Suomessa. Otava, Helsinki.

Salokannel, Juhani 1998: Sielunsilta. Suomen ja Viron kirjallisia suhteita 1944–1988. SKS, Helsinki.

Viljanen, Lauri 1930: Eestin kautta Eurooppaan. – Tulenkantajat 1930: 150–152.